قوانین جرایم اقتصادی
در نظم حقوقی کنونی

گردآوری و تألیف

دکتر رحیم یاری

وکیل پایه یک دادگستری

شهر دانش

پژوهشکدهٔ حقوق

سرشناسه : یاری، رحیم، ۱۳۶۱-
عنوان و نام پدیدآور : قوانین جرایم اقتصادی در نظم حقوقی کنونی/گردآوری و تالیف رحیم یاری ؛ صفحه‌آرا و ویراستار سودابه رسولی.
مشخصات نشر : تهران: پژوهشکده حقوقی شهر دانش، ۱۴۰۵.
مشخصات ظاهری : ۱۰۰۸ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۲۸۱-۷
وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه: ص. [۹۹۸]- ۱۰۰۸.
موضوع : جرایم اقتصادی -- ایران
موضوع : Economic offences -- Iran*
رده‌بندی کنگره : HV۶۷۷۱ /۹ الف
رده‌بندی دیویی : ۳۶۴/۱۶۸۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی : ۱۰۶۱۲۷۴۳

عنوان: **قوانین جرایم اقتصادی در نظم حقوقی کنونی**
گردآوری و تألیف: **رحیم یاری**
ناشر: پژوهشکده حقوقی شهر دانش
صفحه‌آرا و ویراستار: سودابه رسولی
طراح جلد: زهرا کریمی
نوبت چاپ: اول
تاریخ چاپ: تابستان ۱۴۰۵
شمارگان: ۱۰۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۲۸۱-۷
بهاء: ۲,۸۰۰,۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

تهران ـ خیابان کریم‌خان زند ـ خیابان سنایی ـ خیابان نهم ـ خیابان گیلان ـ پلاک ۵
کدپستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱۱ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۸۸۸۱۱۵۸۱ نمابر: ۸۸۸۱۱۵۸۰
Email: publication@sdil.ac.ir http://pub.sdil.ac.ir

به نام خداوند جان و خرد

سخن ناشر

توسعه ادبیات حقوقی در هر کشور، نقش مهمی در پیشرفت نظام حقوقی آن کشور ایفاء می‌نماید. اندیشمندان و پژوهشگران دنیای بیکران حقوق که شیفته نظم‌اند و سرباز عدالت، آموزه‌های علمی و تجربیات عملی خویش را به جامعه حقوقی عرضه می‌دارند تا بتوانند در تثبیت و تنویر نظم اجتماعی و استقرار عدالت و اصلاح و پیشرفت کشور سهیم گردند.

قانونگذار فهیم و آگاه، هیچ‌گاه در مقام تهیه پیش‌نویس و مهیا شدن جهت وضع قانون، خود را بی‌نیاز از ادبیات و دکترین حقوقی کشور و مشورت با خبرگان نخواهد یافت و هیچ‌گاه مصوبات قبلی خویش را دائمی و مصون از نقد و اصلاح قلمداد نخواهد نمود. قضات متخصص و عدالت‌پیشه نیز نقد علمی و منصفانه آرای خود را مایه تکامل و پیشرفت می‌دانند.

دانشکده‌های حقوق که به مأموریت خطیر تربیت قضات، وکلا، مشاوران حقوقی، سردفتران، پژوهشگران و اساتید حقوق و فقه همت می‌گمارند علاوه بر اینکه از آموزه‌های علمی و قضایی کشور بسیار بهره می‌برند متقابلاً رسالت مهمی در غنی‌سازی ادبیات و دکترین حقوقی کشور بر عهده دارند.

کشور ایران به‌ویژه در دو دهه اخیر پیشرفت قابل توجهی در توسعه کمّی ادبیات حقوقی کشور را شاهد بوده است. تعداد کتب و نشریات حقوقی منتشره در کشور طی بیست سال اخیر، به نسبت گذشته به‌مراتب افزایش یافته است. این دستاورد را باید به فال نیک گرفت و امیدوار بود که این پیشرفت کمّی به همین میزان با توسعه‌ای کیفی در بارور شدن دکترین حقوقی مورد نیاز کشور همراه باشد و با احترام به حقوق مالکیت فکری دیگران انتشار یابد.

انتشارات پژوهشکده حقوقی شهر دانش که همواره سعی داشته است علاوه بر انتشار آثار حاصل از تحقیقات پژوهشکده حقوق، به‌صورتی هدفمند و با ارزیابی علمی به گزینش و چاپ و انتشار کتاب‌های حقوقی در حوزه‌ها و موضوعات مورد نیاز جامعه حقوقی کشور مبادرت ورزد، زحمات جناب آقای **دکتر رحیم یاری** در گردآوری و تألیف کتاب **قوانین جرایم اقتصادی در نظم حقوقی کنونی** را ارج نهاده، امیدوار است این کتاب مورد استقبال جامعه حقوقی کشور و مورد استفاده متولیان امر قرار گیرد.

وحید اشتیاق

فهرست مطالب

سخن ناشر ۵
مقدمه ۹
علائم اختصاری ۱۳

فصل اول: قوانین و مقررات عمومی..... ۱۵

باب اول: قوانین عمومی جرایم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱) ۱۵
باب دوم: دستورالعمل تشکیل مجتمع تخصصی ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران (۱۳۹۹/۰۶/۱۸) ۱۵
باب دوم: جرایم اقتصادی در دستورالعمل تشکیل مجتمع تخصصی ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران (۱۳۹۹/۰۶/۱۸) ۶۰

فصل دوم قوانین اختصاصی..... ۸۳

باب اول: کلاهبرداری ۸۳
باب دوم: رشاء و ارتشاء ۱۱۸
باب سوم: اختلاس ۱۴۹
باب چهارم: اعمال‌نفوذ برخلاف حق و مقررات قانونی در صورت تحصیل مال توسط مجرم یا دیگری ۱۷۴
باب پنجم: منع مداخله وزراء، نمایندگان مجلس و کارمندان در معاملات دولتی و کشوری ۱۹۱
باب ششم: تبانی در معاملات دولتی ۲۰۹
باب هفتم: اخذ پورسانت در معاملات خارجی ۲۱۹
باب هشتم: تعدیات مأموران دولتی نسبت به دولت ۲۲۸
باب نهم: جرایم گمرکی ۲۴۲
باب دهم: قاچاق کالا و ارز ۲۹۹
باب یازدهم: جرایم مالیاتی ۶۰۶
باب دوازدهم: پول‌شویی ۶۳۹
باب سیزدهم: اخلال در نظام اقتصادی کشور ۶۸۹
باب چهاردهم: تصرف غیرقانونی در اموال عمومی یا دولتی ۷۶۳

باب پانزدهم: جرایم موضوع فصل ششم قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران (ویژه مجتمع تخصصی رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران) ۷۹۷
باب شانزدهم: تحصیل مال از طریق نامشروع از وزارتخانه‌ها، شرکت‌های دولتی، مؤسسات دولتی، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، بانک‌های دولتی و خصوصی (بند «د» ماده ۱۱ دستورالعمل تشکیل مجتمع ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران) ۸۶۸
باب هفدهم: کلاهبرداری از وزارتخانه‌ها، شرکت‌های دولتی، مؤسسات دولتی، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی، بانک‌های دولتی و خصوصی (بند «د» ماده ۱۱ دستورالعمل تشکیل مجتمع ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران) ۸۸۱

مقررات پیوست..... ۸۸۵

آیین‌نامه اجرایی قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۰۶ هیئت وزیران ۸۸۵
فهرست منابع ۹۹۵

مقدمه

۱- پیشینه تاریخی مبارزه با جرایم اقتصادی در ایران از نظر مقطع زمانی به دو مقطع قبل از انقلاب و بعد از انقلاب تقسیم می‌گردد. قبل از انقلاب اسلامی، اقتصاد دولتی بوده و قانونگذار نیز در حمایت از فعالیت‌ها و نظام اقتصادی دولتی، قوانین خاصی را تصویب و برخی رفتارها را جرم‌انگاری کرده است مانند اعمال‌نفوذ برخلاف حق و مقررات قانونی در صورت تحصیل مال توسط مجرم یا دیگری، مداخله وزرا و نمایندگان مجلس و کارمندان دولت در معاملات دولتی و کشوری، تبانی در معاملات دولتی، اما نگاه تخصصی در مبارزه با جرایم اقتصادی از نظر قوانین ماهوی و شکلی شکل نگرفته بود. بعد از انقلاب اسلامی ایران تا سال ۱۳۶۹، نظام سیاسی و حقوقی با توجه به وضعیت انقلابی سال‌های اولیه پیروزی انقلاب اسلامی در حال مبارزه با عناصر و صاحب‌منصبان رژیم پهلوی بوده است. آیین‌نامه دادگاه‌ها و دادسرای انقلاب در تاریخ ۱۳۵۸/۰۳/۲۷ تصویب گردید و در بند ۳ این آیین‌نامه از جنایات بزرگ اقتصادی (غارت بیت‌المال یا اتلاف ثروت کشور به نفع بیگانگان) یاد شده بود. عنوان جنایات اقتصاد به مفهوم امروزی جرایم اقتصادی به کار نرفته بود، بلکه بیشتر منبعث از فضای انقلابی حاکم بر کشور و برای محاکمه صاحب‌منصبان رژیم گذشته بوده است. این بند در اصل ۴۹ قانون اساسی نیز مطرح گردید. متعاقباً دستورالعمل اجرایی قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی در تاریخ ۱۳۶۴/۰۶/۰۳ توسط شورای عالی قضایی تصویب و در تاریخ ۱۳۶۸/۱۱/۲۹ اصلاح شد. متعاقباً با وجود فضای بعد از جنگ ایران و عراق و آثار سازندگی، دخالت دولت در قلمرو اقتصاد بسیار زیاد و به عبارتی اقتصاد تماماً دولتی گردید و به دلیل شیوع انواع جرایم اقتصادی، مجلس شورای اسلامی در اقدامی عاجل در تاریخ ۱۳۶۹/۰۹/۱۹ قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی را تصویب نمود. قانونی که با ایرادات و ابهامات بسیار با صلاحیت رسیدگی دادسرا و دادگاه انقلاب اسلامی در زرادخانه حقوق کیفری ایران جا گرفت.

۲- در ایران زمینه تخصص‌گرایی در مبارزه با جرایم اقتصادی به سال ۱۳۷۹ برمی‌گردد. در خطبه‌های نماز جمعه مورخ ۱۳۷۹/۰۱/۲۶، مقام معظم رهبری بر ضرورت اصلاحات اداری، امنیتی، قضایی و اقتصادی در کشور و لزوم مبارزه با مفاسد در تمامی زمینه‌ها تأکید نمودند و بدین ترتیب هسته اولیه ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی با همکاری و هماهنگی برخی از مسئولین کشور تشکیل گردید. در ابتدای امر به‌منظور اتخاذ تصمیمات کلی و تعیین سیاست راهبردی پیشگیرانه و مبارزه با فساد در نظام اداری، ستادی با عنوان ستاد ارتقاء سلامت نظام اداری زیرنظر معاون اول رئیس‌جمهور وقت تشکیل گردید و متعاقباً در تاریخ ۱۳۸۰/۰۲/۱۰ فرمان ۸ ماده‌ای رهبر انقلاب اسلامی صادر گردید و بر این اساس ستاد مبارزه با فساد و امنیت اقتصادی رسمیت یافت. در ماده ۲ تصمیمات ستاد مذکور بر ضرورت تشکیل مجتمع قضایی ویژه امور اقتصادی تأکید می‌گردد. در سال ۱۳۸۵، با دستورالعمل رئیس قوه قضائیه «مجتمع قضایی امور اقتصادی» شکل گرفت و در پی آن برخی مواد از قانون آیین دادرسی کیفری نیز از جهت دادرسی افتراقی اصلاح گردید. در سال

۱۳۹۲، با تصویب قانون مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری، اصطلاح «جرایم اقتصادی» به‌صورت قانونی در نظام حقوق کیفری ایران مطرح گردید و دادگاه‌های کیفری یک و دو، انقلاب، ویژه روحانیت، اطفال و نوجوانان، نظامی یک و دو صالح به رسیدگی به این جرایم گردیدند. با این حال، نگاه فراقانونی در مبارزه با جرایم اقتصادی دوباره مطرح گردید، به‌طوری که پس از ۲۸ سال از تصویب قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی در سال ۱۳۶۹، در تاریخ ۱۳۹۷/۰۵/۲۰، رئیس قوه قضائیه با تلقی نمودن شرایط اقتصادی و جنگ خواندن آن علیه ملت ایران و لزوم شدت عمل، استجازه‌ای دوازده بندی با اعتبار ۲ ساله و با امکان تصویب آیین‌نامه اجرائی را به تأیید رهبری نظام جمهوری اسلامی ایران رسانده و در تاریخ ۱۳۹۷/۰۵/۳۰ بخشنامه شماره ۱۰۰/۲۵۲۳۹/۹۰۰۰ «نحوه رسیدگی به پرونده‌های اخلالگران در نظام اقتصادی کشور» در ۷ ماده را به رؤسای کل دادگستری استان‌ها و دادستان‌های سراسر کشور ابلاغ نمودند. آیین‌نامه اجرائی نحوه رسیدگی به جرایم اخلالگران در نظام اقتصادی کشور در تاریخ ۱۳۹۷/۰۸/۲۳ تصویب گردید. متعاقباً با تغییر ریاست قوه قضائیه، دستورالعمل تشکیل مجتمع تخصصی ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران در تاریخ ۱۳۹۸/۰۵/۱۹ در اجرای آیین‌نامه شیوه تشکیل شعب تخصصی مراجع قضایی تصویب‌شده بر اساس تجویز ماده ۵۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری و تبصره آن تصویب گردید. این دستورالعمل به دلیل ایرادات زیاد، دوباره در تاریخ ۱۳۹۹/۰۶/۱۸ اصلاح و ابلاغ گردید و با توجه به اتمام مهلت دوساله استیذان مورخ ۱۳۹۷/۰۵/۲۰ در ۱۳۹۹/۰۵/۲۰، دوباره ریاست قوه قضائیه در تاریخ ۱۳۹۹/۰۶/۰۲ تمدید استیذان را البته با اصلاحاتی از رهبری معظم تقاضا نمودند و رهبری نیز با تمدید استیذان با اصلاحات و آیین‌نامه اجرائی مربوط به آن تا تاریخ ۱۴۰۰/۰۶/۳۰ موافقت نمودند. بر همین اساس استیذان سال ۹۷ در تاریخ ۱۳۹۹/۰۶/۰۲ با اصلاحات تمدید و آیین‌نامه اجرائی مورخ ۱۳۹۹/۰۷/۰۸ تصویب و جایگزین آیین‌نامه سابق گردید. با اتمام مهلت اعتبار استیذان دوم در تاریخ ۱۴۰۰/۰۶/۳۰، ریاست قوه قضائیه تمدید استیذان مورخ ۱۳۹۹/۰۶/۰۲ را مجدداً از رهبری تقاضا نمودند و رهبری نظام نیز در تاریخ ۱۴۰۰/۰۷/۲۱، با اجرای استیذان و آیین‌نامه اجرائی تا زمان تصویب قانون جدید موافقت نمودند؛ اما با طولانی شدن روند تصویب قانون مبارزه با جرایم اقتصادی و منتفی شدن ضرورت رسیدگی ویژه و تهیه لایحه قضایی و تصویب آن در مجلس شورای اسلامی و به امید تصویب در اسرع وقت، ریاست قوه قضائیه در تاریخ ۱۴۰۴/۰۱/۲۷ انحلال شعب دادگاه انقلاب ویژه رسیدگی به جرایم اخلالگران در نظام اقتصادی کشور را اعلام نمودند.

۳- مطابق تبصره ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی و نیز ماده ۱۱ دستورالعمل تشکیل مجتمع ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران، مصادیق جرایم اقتصادی در نظام حقوقی ایران متعدد می‌باشد و الزاماً قوانین متعددی در این خصوص قابل مطالعه و بررسی هستند. پراکندگی و تعدد قوانین، انجام پژوهشی منظم را سخت می‌نماید. با درک این مسئله، موضوعات را در دو فصل، مقررات عمومی و اختصاصی ارائه می‌گردد. در فصل اول، مقررات عمومی حاکم بر جرایم اقتصادی در نظام حقوق

کیفری ایران بررسی شده‌اند. در فصل دوم نیز هر یک از مصادیق جرایم اقتصادی در ابواب جداگانه به‌صورت تخصصی بررسی شده‌اند.

۴- در جهت تأمین اهداف نظری و کاربردی این کتاب، رویه قضایی، نظریات مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه، نشست‌های قضایی دادگستری استان‌ها، قوانین و مقررات مرتبط در پایان توضیحات هر ماده قانونی پیوست گردیده است. البته چون هرکدام از مصادیق جرایم اقتصادی، قوانین خاص خود را داشته و در عین حال این قوانین نیز مرتبط با قوانین، آیین‌نامه، دستورالعمل، بخشنامه‌های خاصی می‌باشند. صرفاً قوانین و مقررات مرتبط با موضوع بحث پیوست گردیدند.

۵- در این کتاب؛ قوانین پراکنده جرایم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی، آیین دادرسی کیفری، قوانین خاص مربوط به جرایم اقتصادی، استجازه، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های متعدد گردآوری و تمامی این قوانین و مقررات به‌صورت تخصصی بررسی گردیده‌اند. تا حد امکان مطالب منطبق با آخرین اصلاحات قوانین و مقررات مرتبط می‌باشد. از تمامی منابع معتبر اعم از کتاب‌ها، مقالات، سایت‌های تخصصی قوه قضائیه (سامانه آرای قضایی، سامانه مجتمع ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی، اداره حقوقی قوه قضائیه، نشست قضایی)، سازمان تعزیرات حکومتی، سازمان بورس و اوراق بهادار، همچنین از مصاحبه اساتید، مقام‌های قضایی و مدیریتی استفاده گردیده و در انتقال مطالب، نهایت امانت‌داری رعایت گردیده است؛ اما هیچ کتابی جامع‌ومانع نیست از جمله این نوشتار؛ بنابراین در جهت اصلاح یا تکمیل این کتاب، از خوانندگان نکته‌سنج و متخصص این حوزه، پذیرای نقدها و ضعف‌های این نوشتار هستم و تقاضا دارم مطالب و نکات خود را به این آدرس (rahim.yari.ha@gmail.com) ارسال نمایید.

رحیم یاری - پاییز ۱۴۰۴

علائم اختصاری

ق.ا	قانون اساسی
ق.م.ا	قانون مجازات اسلامی
ق.م.ا.ت.	قانون مجازات اسلامی تعزیرات
ق.آ.د.ک	قانون آیین دادرسی کیفری
ق.ا.گ	قانون امور گمرکی
آ.ا.ق.ا.گ	آیین‌نامه اجرائی قانون امور گمرکی
ق.م. ق.ک.ا	قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز
ق.م.م	قانون مالیات‌های مستقیم
ق.ب.ا.ب	قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران
ق.ت.م.م.ا.ا.ک	قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری
ق.م.ا.ن.خ.ح.م.ق.	قانون مجازات اعمال‌نفوذ برخلاف حق و مقررات قانونی
ق.ا.س.ن.ا.م.ف	قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد
ق.م.ا.ن.ا.	قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی
ق.ت.ح.	قانون تعزیرات حکومتی
ش.ا.ح.ق.ق.	نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه
ش.ا.ح.س.ت.ح.	نظریه مشورتی سازمان تعزیرات حکومتی
د.ا.ح.س.ت.ح.	دفتر امور حقوقی سازمان تعزیرات حکومتی
د.ع.ک.	دیوان عالی کشور
د.ع.ا.	دیوان عدالت اداری
د.ک.۲.ت	دادگاه کیفری دو تهران
د.ع.ج.ت	دادگاه عمومی جزائی تهران
د.ت.ا.ت	دادگاه تجدیدنظر استان تهران
د.ع.ت	دادگاه عمومی تهران
د.ع.ج.ر.ج.ا	دادگاه عمومی جزائی ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی
ب.د.ن.۳۲.ج.ا.ت	بازپرسی دادسرای ناحیه ۳۲ جرایم اقتصادی تهران
ن.ش. د.ا	نشست قضایی شماره دادگستری استان ...
د.ت.م.ر.ج.ا.ت	دستورالعمل تشکیل مجتمع ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران
ق.ن.ص.	قانون نظام صنفی
د.ع.ج.ک.د.ت.	دادگاه عمومی جزائی کارکنان دولت تهران
ق.م.ب.پ	قانون مبارزه با پول‌شویی
آ.ا.ق.م.ب.پ	آیین‌نامه اجرائی قانون مبارزه با پول‌شویی

فصل اول:
قوانین و مقررات عمومی

باب اول: قوانین عمومی جرایم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱)

باب دوم: دستورالعمل تشکیل مجتمع تخصصی ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران (۱۳۹۹/۰۶/۱۸)

باب اول: قوانین عمومی جرایم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲/۰۲/۰۱)

با تصویب قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲، عبارت «جرایم اقتصادی» صرفاً در دو ماده ۴۷ و ۱۰۹ قانون اشاره شده؛ اما مصادیق آن در تبصره ماده ۳۶ قانون احصاء گردیده است. اگرچه در بررسی مواد قانونی لزوماً ترتیب عددی مواد باید رعایت شود؛ اما با توجه به اینکه عنوان جرایم اقتصادی در تبصره ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی به کار نرفته است و ماده‌ای که به ما کمک می‌کند در خصوص اینکه جرایم احصاءشده در تبصره ماده ۳۶ قانون، جرایم اقتصادی هستند، بند ب ماده ۱۰۹ قانون می‌باشد. به همین دلیل و در جهت تسهیل در بررسی مواد و ارائه مطالب، توضیحات از بند ب ماده ۱۰۹ شروع و سپس تبصره ماده ۳۶ و در ادامه با ماده ۴۷ قانون صورت می‌گیرد.

ماده ۱۰۹ قانون مجازات اسلامی: جرایم ذیل مشمول مرور زمان تعقیب، صدور حکم و اجرای مجازات نمی‌شوند:

الف ـ جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور

ب ـ جرایم اقتصادی شامل کلاهبرداری و جرایم موضوع تبصره ماده (۳۶) این قانون با رعایت مبلغ مقرر در آن ماده

پ ـ جرایم موضوع قانون مبارزه با مواد مخدر

(تبصره ماده ۳۶ ق.م.ا، ماده ۱۱ د.ت.م.ر.ج.ا.ت)

توضیح

۱- تا قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، عبارت «جرایم اقتصادی» تنها در برخی قوانین خاص مانند تبصره ۱ ماده ۱۱ قانون ارتقاء سلامت اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۸۷/۰۲/۲۹، قوانین مربوط به موافقت‌نامه‌های میان ایران و سایر کشورها از جمله؛ ماده ۱ قانون موافقت‌نامه همکاری امنیتی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ایتالیا مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۲۳، قانون موافقت‌نامه همکاری در زمینه مبارزه با جرایم سازمان‌یافته (از جمله جرایم اقتصادی) و تروریسم بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری قزاقستان مصوب ۱۳۸۶/۰۵/۰۲، بند ۳ ماده ۱ قانون موافقت‌نامه همکاری‌های امنیتی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری اسلامی پاکستان مصوب ۱۳۹۳/۰۱/۱۷، قوانین همکاری‌های امنیتی بین ایران و قطر مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۰۱ و همکاری در عرصه مبارزه با مواد مخدر، جرایم سازمان‌یافته و تروریسم با افغانستان مصوب ۱۳۸۸/۱۰/۰۸ به کار رفته است. (بهره‌مند، حمید، **آسیب‌شناسی قوانین مربوط به جرایم اقتصادی در نظام حقوقی ایران**: ۶۲-۶۰)

۲- گرچه نخستین بار در قوانین و مقررات داخلی ایران (علاوه بر موافقت‌نامه ایران با کشورهای خارجی) در تبصره ۱ ماده ۱۱

قانون ارتقاء سلامت اداری و مقابله با فساد از عبارت «جرایم اقتصادی و مالی» استفاده شده است؛ اما با توجه به مواد ۱ و ۵ و ۳۰ و ۱۳ قانون مذکور، عبارت «جرایم اقتصادی و مالی» در مفهوم «فساد اقتصادی و مالی» به کار رفته است به‌طوری که در ماده ۱۱ لزوم تصویب قانون خاص مبارزه با خلأهای قانونی در حوزه فساد و جرایم اقتصادی تأکید شده است. (در همین راستا، در تاریخ ۱۳۹۵/۰۳/۲۵ لایحه جامع مبارزه با جرایم اقتصادی در مجلس مطرح گردیده و در تاریخ ۹۹/۰۴/۰۳ در مجلس اعلام وصول شده است) با این وجود، می‌توان گفت نخستین بار عبارت «جرایم اقتصادی» در مفهوم خاص آن در سال ۱۳۹۲ در بند «ب» ماده ۱۰۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به کار رفته شده است و ۱۴ مصداق جرم اقتصادی شامل بر جرم کلاهبرداری و جرایم موضوع تبصره ماده ۳۶ قانون مذکور را به‌عنوان مصادیق جرایم اقتصادی معرفی کرده است. علاوه بر دو ماده فوق در بند ب ماده ۴۷ قانون مذکور نیز از عبارت جرایم اقتصادی استفاده شده است، بدون آنکه قانونگذار تعریفی از این جرایم ارائه دهد یا اینکه فصلی از قانون را به این جرایم اختصاص دهد. به جز این سه ماده، در سایر مواد قانون مذکور، به جرایم اقتصادی اشاره نشده است. (رستمی، هادی، **ماهیت و آثار جرایم اقتصادی در قوانین کیفری ایران**: ۱۵۶)

۳- بعد از تصویب قانون مجازات اسلامی و اشاره پراکنده قانونگذار به جرایم اقتصادی، مبارزه با «جرایم اقتصادی» در سیستم قضایی ایران با حساسیت ویژه‌ای دنبال گردیده و موجب گردید تا دو مورد مقرره فراقانونی (همراه با آیین‌نامه و بخشنامه‌ها) در این خصوص صادر گردد؛ **نخست** استیذان مورخ ۱۳۹۷/۰۵/۱۵ رئیس قوه قضائیه وقت از مقام معظم در ۱۲ بند با اعتبار ۲ ساله و با امکان تصویب آیین‌نامه اجرایی با صلاحیت ذاتی و کشوری (محل استقرار شعب ویژه در تهران) و حسب ضرورت در صلاحیت ذاتی و محلی مراکز استان‌ها که با تجویز و موافقت رهبری انقلاب همراه گردید. متعاقباً ریاست قوه قضائیه در تاریخ ۱۳۹۷/۰۵/۳۰ بخشنامه شماره ۱۰۰/۲۵۲۳۹/۹۰۰۰ در خصوص نحوه رسیدگی به پرونده‌های اخلالگران در نظام اقتصادی کشور در ۷ ماده را به رؤسای کل دادگستری استان‌ها و دادستان‌های سراسر کشور ابلاغ نمود. همچنین بر اساس استیذان مذکور، آیین‌نامه اجرایی نحوه رسیدگی به جرایم اخلالگران در نظام اقتصادی کشور در تاریخ ۱۳۹۷/۰۸/۲۳ تصویب گردید. با اتمام مهلت دوساله اعتبار استیذان، دوباره ریاست قوه قضائیه تمدید استیذان را در تاریخ ۱۳۹۹/۰۶/۰۲ از رهبری تقاضا نمودند که البته اعتبار آن نیز صرفاً تا تاریخ ۱۴۰۰/۰۶/۳۰ بود. با اتمام شهریور ۱۴۰۰، درخواست مجددی مطرح نشد و فعالیت محاکم ویژه اخلالگران در نظام اقتصادی مبتنی بر استیذان، سرانجامی نامعلوم پیدا کرد. اگرچه با تصویب آیین‌نامه اجرایی نحوه رسیدگی به جرایم عمده و کلان اخلالگران در نظام اقتصادی کشور ۱۳۹۹/۰۷/۰۸، مستند قانونی ایجاد شده

بود. ولی با توجه به اینکه تصمیم‌های آتی رئیس قوه قضائیه از استیذان نشأت می‌گیرد، با اتمام شهریور ۱۴۰۰ مرجعیتی مبهم داشت. هرچند مطابق اظهارنظر سخنگوی قوه قضائیه، در مورخ ۱۴۰۰/۰۷/۲۱، «این استجازه مهلتش در شهریور به پایان رسید و قبل از آن ریاست قوه قضائیه از مقام معظم رهبری تمدید مهلت را دریافت کرد و ایشان موافقت کردند تا زمان تصویب قانون، استجازه اعتبار داشته باشد. لذا مهلت مذکور در استیذان ۱۳۹۹/۰۶/۰۲ **بدون مدت مشخص و تا هنگام تصویب قانون مربوطه (قانون خاص مبارزه با جرایم اقتصادی در مجلس)**، تمدید شده است؛ اما با طولانی شدن روند تصویب قانون مبارزه با جرایم اقتصادی و منتفی شدن ضرورت رسیدگی ویژه و تهیه لایحه قضایی و تصویب آن در مجلس شورای اسلامی و به امید تصویب در اسرع وقت، ریاست قوه قضائیه در تاریخ ۱۴۰۴/۰۱/۲۷ انحلال شعب دادگاه انقلاب ویژه رسیدگی به جرایم اخلالگران در نظام اقتصادی کشور را اعلام نمودند دوم؛ دستورالعمل تشکیل مجتمع تخصصی ویژه رسیدگی به جرایم اقتصادی تهران مورخ ۱۳۹۸/۰۵/۱۹ که در راستای آیین‌نامه شیوه تشکیل شعب تخصصی مراجع قضائی بر اساس تجویز ماده ۵۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری و تبصره آن تصویب گردید. دستورالعمل مذکور به دلیل ایرادات زیاد، دوباره در تاریخ ۱۳۹۹/۰۶/۱۸ اصلاح و ابلاغ گردید.

۴- با توجه به بند «ب» م ۱۰۹ ق.م.ا، تبصره م ۳۶ ق.م.ا، عنصر قانونی جرایم اقتصادی محسوب می‌شود. علاوه بر تبصره مذکور، م ۱۱ د.م.و.ج.ا.ت نیز برخی مصادیق جدید از جرایم اقتصادی صرفاً در شهر تهران را احصاء نموده است که قابل رسیدگی در مجتمع تخصصی ویژه جرایم اقتصادی تهران می‌باشد.

۵- بر اساس بند «ب» ماده ۱۰۹ ق.م.ا ناظر بر تبصره م ۳۶ ق.م.ا، جرایم اقتصادی با نصاب مالی بیش از چهارده میلیارد ریال مشمول مرور زمان نمی‌گردد. و صرفاً تا سقف چهارده میلیارد ریال مشمول مرور زمان تعقیب، رسیدگی و اجرا می‌گردند.

۶- با اصلاحات م ۱۰۴ ق.م.ا در تاریخ ۱۴۰۳/۰۲/۲۵، کلاهبرداری، انتقال مال غیر، جرایم در حکم کلاهبرداری و جرایمی که مجازات کلاهبرداری درباره آن‌ها مقرر شده یا طبق قانون کلاهبرداری محسوب می‌شود همانند قبل از اصلاحات سال ۹۹، غیرقابل گذشت محسوب شدند. لذا مرور زمان یک سال شکایت موضوع ماده ۱۰۶ ق.م.ا در خصوص این جرایم منتفی می‌باشد و با توجه به اینکه جرم کلاهبرداری مطابق تبصره م ۳۶ ق.م.ا از مصادیق جرایم اقتصادی می‌باشد (همچنین با فرض شمول جرایم اقتصادی بر جرایم در حکم کلاهبرداری و جرایمی که مجازات کلاهبرداری درباره آن‌ها مقرر شده یا طبق قانون کلاهبرداری محسوب می‌شود، انتقال مال غیر) بایستی در خصوص شمول مرور زمان این جرایم قائل به تفکیک شد: ۱- در صورتی که میزان مال موضوع جرم بیشتر از چهارده میلیارد ریال باشد، تحت هیچ

شرایطی مشمول مرور زمان نمی‌شوند. ۲- در صورتی که میزان مال موضوع جرم چهارده میلیارد ریال یا کمتر از آن باشد، با توجه به اینکه مجازات جرم کلاهبرداری درجه ۴ می‌باشد، مشمول مرور زمان ۱۰ سال تعقیب یا صدور حکم، ۱۵ سال اجرای حکم می‌شوند.

۷- به استناد رأی وحدت رویه ش ۶۷۷ - ۱۳۸۴/۰۴/۱۴ د.ع.ک در مورد پرداخت و دریافت رشوه و رأی وحدت رویه ش ۶۹۶ - ۱۳۸۵/۰۹/۱۴ د.ع.ک در مورد انتقال مال غیر (با فرض شمول عنوان جرم اقتصادی بر آن)، جرایم مذکور با وجود آنکه تعزیری هستند از شمول مرور زمان کیفری خارج شده‌اند. البته با تصویب قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲، بر اساس بند ب ماده ۱۰۹ و تبصره ماده ۳۶ ق.م.ا، جرایم مذکور با حد نصاب مالی ۱۴ میلیارد ریال و کمتر از آن مشمول مرور زمان می‌گردد.

۸- مطابق م ۱۳۵ ق.م.ن.م، در صورت ارتکاب برخی مصادیق جرایم اقتصادی در حیطه وظایف خاص نظامیان توسط افراد نظامی، مقررات مرور زمان، مطابق با م ۱۰۹ ق.م.ا جاری می‌باشد.

رویه قضایی

۱- واضح جرایم واجد مجازات‌های بازدارنده حکومت است، زیرا مطابق ماده ۱۷ قانون مجازات اسلامی مصوب هزار و سیصد و هفتاد، کیفرهای مذکور برای حفظ نظم و مراعات مصلحت اجتماعی در قبال تخلّف از مقررات و نظامات حکومتی، اعمال می‌گردد و بر اساس تبصره ۱ ماده ۲ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸ ««تعزیرات شرعی عبارت است از مجازاتی که در شرع مقدس اسلام برای ارتکاب فعل حرام یا ترک واجب بدون تعیین نوع و مقدار مجازات مقرر گردیده...»» و اصل حکم پرداخت و دریافت رشوه را نیز شرع انور بیان فرموده‌اند و در مواد مربوط به موضوع، در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ و ماده ۳ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام اسلامی، به ممنوعیت مستخدمین دولتی، به طور کلی، اعم از قضایی و اداری، از دریافت رشوه، به هر عنوان، تصریح گردیده و در تبصره‌های ۲ و ۵ قانون اخیرالذکر، نوع مجازات را ««تعزیری»» اعلام نموده‌اند، لذا رشوه از عداد مجازات‌های بازدارنده که از طرف حکومت تعریف می‌گردد خارج و به حکم شرع دارای مجازات تعزیری بوده و مشمول مقررات ماده ۱۷۳ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری نمی‌باشد و به نظر اکثریت اعضای هیئت عمومی، رأی شعبه نهم تجدیدنظر استان اصفهان، در حدی که با این استنباط مطابقت داشته باشد، صحیح و موافق موازین قانونی تشخیص می‌گردد (رأی وحدت رویه ش ۶۷۷ - ۱۳۸۴/۰۴/۱۴ د.ع.ک)

۲- تعریف تعزیرات شرعی در تبصره یک ماده ۲ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب سال ۱۳۷۸

مندرج است و مطابق ماده ۱۷ قانون مجازات اسلامی کیفرهای بازدارنده، تأدیب یا عقوبتی است که از طرف حکومت به‌منظور حفظ نظم و مراعات مصلحت اجتماع مقرر می‌گردد. نظر به اینکه قانونگذار انتقال مال غیر را با علم به اینکه مال غیر است، در حکم کلاهبرداری و مشمول مجازات آن دانسته و اقدام به این امر نیز ماهیتاً از مصادیق اکل مال به باطل به شمار می‌آید که شرعاً حرام محسوب گردیده، لذا به نظر اکثریت اعضای هیئت عمومی دیوان عالی کشور بزه انتقال مال غیر موضوعاً از شمول مقررات ماده ۱۷۳ قانون مرقوم خارج است و رأی شعبه سوم دادگاه تجدیدنظر استان گلستان صحیح و قانونی تشخیص می‌گردد.(رأی وحدت رویه ش ۶۹۶ - ۱۳۸۵/۰۹/۱۴ د.ع.ک).

نظریه مشورتی

۱- با توجه به تصریح بند ب ماده ۱۰۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، و نصاب مقرر در ماده ۳۶ و تبصره ذیل آن از قانون مذکور فقط کلاهبرداری بیش از یک میلیارد ریال (۱۴ میلیارد ریال اصلاحی ۱۴۰۳) مشمول ممنوعیت مرور زمان مقرّر در ماده ۱۰۹ قانون مذکور می‌باشد و بزه کلاهبرداری کمتر از نصاب مذکور مشمول مقررات مرور زمان است. در کلیه مواردی که قانونگذار عمل مجرمانه را در حکم کلاهبرداری قلمداد نموده، کلیه آثار کلاهبرداری بر این عمل مجرمانه مترتب است لذا با رعایت نصاب مقرر در ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی و تبصره ذیل آن مشمول ممنوعیت مقرر در ماده ۱۰۹ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در خصوص عدم شمول مرور زمان می‌باشد اما اگر مقنن صرفاً مجازات عمل مجرمانه را به مجازات مقرر برای بزه کلاهبرداری احاله دهد، چون کلیه آثار بزه کلاهبرداری به آن جرم مترتب نیست در نتیجه مشمول ممنوعیت مذکور در ماده ۱۰۹ قانون مجازات اسلامی نیز نمی‌باشد. (ش ۷۹۲/۱۶۵۵ - ۱۳۹۲/۰۸/۲۷ ا.ح.ق.ق)

۲- فروش مال غیر به صراحت ماده ۱ قانون مجازات راجع به انتقال مال غیر مصوب ۱۳۰۸ کلاهبرداری محسوب شده است و در نتیجه با رعایت نصاب مقرر در بند ب ماده ۱۰۹ ق.م.ا ۱۳۹۲ مشمول مرور زمان نخواهد بود. (ش ۷/۹۲/۱۵۷۸ - ۱۳۹۲/۰۸/۱۸ ا.ح.ق.ق)

۳- با توجه به تصریح بند ب ماده ۱۰۹ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، جرایم اقتصادی که شامل «کلاهبرداری و جرایم موضوع تبصره ماده ۳۶ این قانون است» با رعایت مبلغ مقرر در آن ماده، از شمول مرور زمان موضوع ماده ۱۰۹ قانون مذکور خارج‌اند و چون بزه «تحصیل مال از طریق نامشروع» از جرایم احصاءشده در تبصره ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ نیست، در نتیجه مشمول ممنوعیت مرور زمان ماده ۱۰۹ قانون مورد بحث نیز نیست. (ش ۷/۹۵/۲۶۲۸ - ۱۳۹۵/۱۰/۱۴ ا.ح.ق.ق)

۴- در قانون تعریفی از جرایم مرتبط با مفاسد اقتصادی وجود ندارد؛ اما با توجه به ذکر جرایم اقتصادی در مواد ۱ و ۳ قانون ارتقاء